

SOCIETAT

De la postmodernitat a la idea d'Europa - per on es mouen Vattimo i Bauman

Alexandre Nunes de Oliveira (de la traducció: Ariadna Pous)

«convertir la Unió Europea en una potència militar y recuperar así una parte activa en el orden pluralista que podría asegurar el equilibrio mundial. [...] Si Europa quiere tener una política autónoma y liberarse de la tutela a veces demasiado pesada de Estados Unidos, deberá asumir su defensa por sí sola. [...] De este modo constituirá una Europa-potencia, donde cada uno de los Estados miembros de la Unión perderá una parte de su soberanía nacional, pero en contrapartida conseguirá una seguridad mayor y una soberanía colectiva muy superior.»¹ - Tzvetan Todorov.

I - La crisi de la postmodernitat

Havent començat com a comentador de Nietzsche i Heidegger en els anys 70, després atent seguidor de Lyotard a la dècada següent, el turinès Gianni Vattimo va ser el principal rostres del *pensament feble*, la variant italiana del postmodernisme teòric. Segons com, fins i tot es pot dir que Vattimo constituïa una genuïna personificació d'allò postmodern, en assumir-se alhora com a homosexual cristià i comunista, orientacions a primera vista incompatibles o en tensió. Però la *debilitació (afebliment)* consistia d'una vertadera clau: depurar les ideologies dels seus elements dogmàtics i pretensions absolutistes, flexibilitzar-les i horitzontalitzar registres per abraçar la tolerància. Així es poden conciliar idees que abans, per intransigència i ortodòxia, es contraposaven amb aspresa.

A partir del 1998, any en què mor Lyotard², sembla, tanmateix, que el postmodernisme comença a caure ràpidament en desús. Resisteix en determinats nínxols molt circumscrits³, però una mirada d'ocell ens dóna un àgil testimoni que hem creuat el mil·lenni amb l'abandonament sobtat del vocabulari postmodern: Gilles Lipovetsky prefereix parlar ara de *temps hipermoderns*; Eduardo Subirats, de *cultura tardomoderna*; Zygmunt Bauman, de *modernitat líquida*, per contrast amb aquella sòlida. Vattimo, al seu torn, amb prou feines hi fa referència, per a perplexitat d'aquells que el continuen llegint. El concepte de postmodern ha literalment desaparegut de les seves pàgines.

És el que succeeix a la seva obra publicada el 2004, *Il Socialismo ossia L'Europa*⁴, una compilació de textos en els quals Vattimo s'atura a meditar sobre el present i el futur del nostre continent des d'una inspiració política assumidament progressista⁵. En la ressaca de la seva experiència com a eurodiputat⁶ dels Democràtics di Sinistra (DS), seguida d'una turbulenta sortida del partit per dissidències personals i ideològiques amb la cúpula, Vattimo va ingressar a les files del Partit dels Comunistes Italians (PCdI). El llibre explica aquesta radicalització de postures com un imperatiu: la deriva *reformista*, protagonitzada pels líders de l'esquerra italiana, com ara Romano Prodi i

D'Alema, s'entreveu com una resposta molt tèbia i fins i tot col·laboracionista de la crepuscular governació de Berlusconi a Itàlia, al seu torn aliat de George W. Bush i el seu desastrós programa imperiomilitarista⁷.

Les raons per les quals Vattimo va abandonar la nau de la postmodernitat no ens són explicitades amb claredat, però podem interpretar que ho va fer perquè les condicions de la política mundial havien canviat⁸. De fet, des de la caiguda del mur de Berlín, però de manera més accentuada a partir de l'11/S⁹, els EUA han incrementat el seu unilateralisme, i han expandit alhora els tentacles del capitalisme; i el *pensiero debole*, concebut com una *atenció fenomenològica* cap als segments perifèrics de la societat –o fins i tot com un projecte de ressonàncies emancipadores per als col·lectius marginats¹⁰–, ja no aporta solucions als problemes i reptes que planteja l'actualitat: les desigualtats i les injustícies sembrades per la globalització dels mercats, que s'escapa del control dels estats, destrueix el medi ambient, al mateix temps que expropia i arruïna les economies nacionals, i intensifica així la fossa entre rics i pobres, tant en l'àmbit internacional com a dins de cada país.

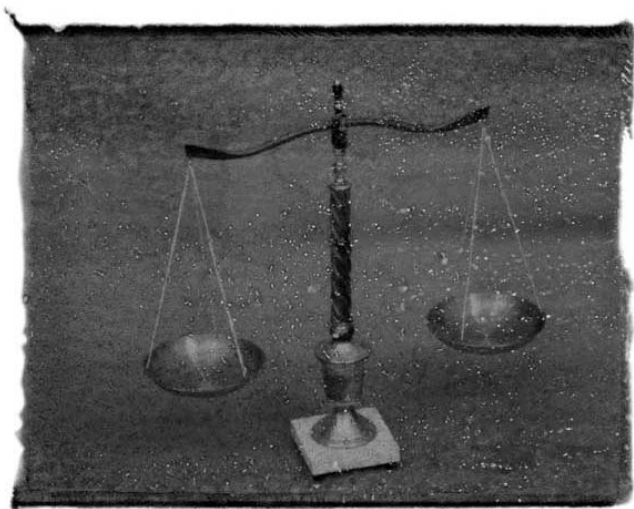
Així mateix, d'acord amb el retrat que en feia Vattimo uns quinze anys enrere, la condició postmoderna sembla efectivament esgotada en els nostres dies: el filòsof de Torí proclamava llavors la crítica i la renúncia a l'eurocentrisme¹¹ i el foment de la diversitat antropològica i dels estils de vida per part dels mitjans de comunicació social com a vessants essencials de la tipologia¹². Ara bé, aquests dos vectors apareixen avui completament erosionats: Europa fa molt que ha perdut el seu estatus de centralitat al món –i continuarà sent desplaçada si no hi posa remei¹³; d'altra banda, els *media* es concentren cada vegada més a les mans d'uns quants milionaris¹⁴ o són obscurantistament manipulats pel poder polític, és a dir, ja no difonen la desitjada multiplicitat ideològica i l'anivellament de registres. Així doncs, tant des del punt de vista teòric com pràctic, el moviment postmodern es va precipitar en el magma de la ineficàcia i del conseqüent desprestigi.

II – Hora de tornar a Europa

Sobre les mateixes dates en què Vattimo va donar a la impremta *Il Socialismo ossia l'Europa*, Zygmunt Bauman, un dels autors més prolífics dels últims anys, va publicar un volum titulat *Europe: an Unfinished Adventure*¹⁵. I no es pot dir que el seu cas sigui gaire diferent: l'autor polonès, en altres temps eminent sociòleg de la problemàtica postmoderna, l'escamoteja ara completament. En lloc seu, sorgeix Europa com a tema privilegiat en les seves cogitacions. En ambdós, *el postmodernisme a Europa* va ser substituït per... Europa, tota sola.

L'assaig de Bauman segueix, en efecte, un to similar al de l'autor italià: el món actual s'enfronta a problemes greus i complexos. Les multinacionals i els governs occidentals menyspreen l'existència d'aquells que han tingut l'infortuni de néixer en països menys desenvolupats, forçats a conviure amb la guerra i la carestia, a caure a les malles de les màfies de la immigració o a allistar-se a bandes que fomenten l'odi i la violència armada. Bauman i Vattimo¹⁶ apunten que el terrorisme no es combat amb *guerres preventives*, sinó amb la supressió de les seves condicions d'emergència, és a dir, millorant les condicions de vida de les poblacions atrapades al pantà de la misèria i del descontentament¹⁷. A la globalització neoliberal, doncs, s'hi ha de sumar o enfrontar-hi la globalització de la democràcia¹⁸, dels drets humans, del desenvolupament i de la pau. Hem d'apuntar vers un món multipolar, equilibrat, els conflictes del qual siguin regulats per entitats de dret internacional creïbles i eficaces¹⁹.

No sembla llavors que el postmodernisme ens pugui donar respostes. Tot al contrari, el món necessita una *potència tranquil·la*²⁰, que defensi els valors de la llibertat, la solidaritat, la justícia, el laïcisme, la tolerància i la racionalitat²¹, és a dir, valors entroncats en el nucli dur del projecte de la Il·lustració²². Aquest gir es caracteritza aleshores per una intrigant aura de *retrocés* –al cor de l'Europa de les utopies, precisament allò que havien criticat sense cessar els lyotardans. Però no es torna a Europa de la mateixa manera: no interessa ressituar el continent en una posició hegemònica i arrogant, sinó retirar-lo de la subalternitat respecte dels EUA i encetar equilibris de força a escala mundial, compartits amb bona voluntat per diversos blocs, solidaris i no prepotents²³.

Aquesta línia de pensament -europeista, podem dir, més que senzillament europea- està captant en aquests primers anys del nou segle l'atenció dels intel·lectuals del continent, però no només d'aquells que han estat socorristes de la marea postmoderna. També d'altres autors com Habermas, Giddens, Steiner, Umberto Eco o Jorge Semprún, un bon grapat d'intel·lectuals de l'Est, en definitiva, la llista es tornaria innumerable: tots coincideixen en haver escrit recentment textos en tons apologistes sobre Europa –la seva història, la seva identitat, el seu destí o vocació. La idea d'Europa s'ha convertit en un *leitmotiv* fonamental de

l'agenda filosòfica, d'humanitats, ciències socials i afins. La producció bibliogràfica sobre aquesta qüestió es va disparar exponencialment. Regna també en col·loquis, congressos i altres activitats que s'organitzen a tots els racons del vell continent²⁴.

A part de petites dissidències personals, tots els autors d'aquesta constel·lació aposten per Europa com la potència tranquil·la, a qui li pertoca una tasca o missió decisiva per a l'avenir del gènere humà²⁵: l'exercici, en les relacions internacionals, d'un rol d'important mediador diplomàtic, moderant conflictes i incentivant la seva resolució per mitjans pacífics, a través de la negociació i la persuasió, sense recórrer a les armes, actuant ecumènicament a favor de la justícia i de la democràcia i dels equilibris de poder. Europa s'ha de convertir en aquesta potència apaivagadora i amena que orienta la seva acció més d'acord amb el model de la pau perpètua kantiana que no pas amb els criteris licantrops hobbesians, que és com dibuixen els EUA la seva política exterior coetàniament i de manera conscient²⁶.

No obstant això, si Europa té aquesta comesa, no manifesta tenir les condicions per poder protagonitzar-la. Les seves divisions internes i l'escassa habilitat o qualificació de la classe política segellen la seva ineptitud²⁷. Europa ha d'avançar en el seu federalisme, crear una força militar centralitzada i disposar d'una política exterior unificada per poder jugar al teatre del món el paper que se li exigeix. No hi ha raons per haver d'enemistar-se amb els Estats Units, però tampoc no hem de ser seguidistes: el somni americà no ha de ser el malson dels europeus. Cal aspirar a la plena autonomia²⁸.

Però això no ho és tot: perquè la Unió Europea sigui la genuïna portadora dels valors de la modernitat, primer ha de sembrar-los i garantir-los al seu recinte; si no ho fa, corre el risc de no semblar un actor fidedigne i dotat de legitimitat. El problema, denuncien aquests intel·lectuals entestats a canviar l'estat de coses, és que la UE pateix un acusat *dèficit democràtic* que urgeix corregir²⁹. La Unió no pot reduir-se a una mera arquitectura buro-tecnocràtica que decideix les quotes de la llet o les dimensions del lavabo, impartint una legislació liberal, subordinant-se a la pressió i als capricis de les multinacionals. Contràriament, per ser una reserva axiològica i un model per al món, fidel al llegat de la Il·lustració i a l'aspiració cap a una democràcia global, la UE ha d'estar primer i neuràlgicament agermanada amb la destí dels seus ciutadans i promoure la participació democràtica, donar veu i receptivitat a l'espai públic, basar-se, suportar i promoure's en el sentiment, els anhels i el prémer de la societat civil³⁰.

A complir-lo, Europa esdevindrà un projecte amb una dimensió i un abast veritablement *emancipatoris*³¹, si l'adjectiu no espanta: constarà d'una magna oportunitat per a la millora de les condicions de vida de tota la Humanitat i per a la transformació qualitativa del planeta - constituint-se com un projecte per al perfeccionament de les relacions internacionals, per a la sutura de les ferides i molèsties que corroeixen el planeta actualment, i, al final, fins i tot per a l'ampliació dels horitzons ontològics de l'ésser humà i de la seva existència. Com confessa sobre això el també italià Toni Negri: «Si noi vogliamo l'Europa, non possiamo volerla come un nuovo Stato o peggio come una nuova nazione. Possiamo vederla solo come una macchina di produzione di soggettività, come un programma di liberazione che trova nell'Europa il suo spazio adeguato [...]. È l'Europa invece uno spazio adeguato alla realizzazione dell'utopia? Io sono convinto che sì.»³². És una idea que segurament subscriuran molts dels principals pensadors de l'actualitat. ●

NOTES

1 - Tzvetan TODOROV, *El Nuevo Desorden Mundial. Reflexiones de un Europeo*. Trad. Cast. de Zorraida de Torres Burgos, Ed. Península – Atalaya, Barcelona, 2003, pp. 102-103.

2 - A qui Vattimo va dedicar un epitafi sentit: Gianni VATTIMO, "Une constante référence." A *Libération* (Avril 22, 1998), p. 38 [Obituari a Jean-François Lyotard].

3 - Com en la teoria i crítica del cinema, on encara és una categoria destacada, reportant-se a la *des-territorialització*, és a dir, l'emergència de les produccions de països perifèrics, tal qual la pluralització i coexistència de registres estètics i criteris d'avaluació, situació vigent i posterior a una *modernitat* que s'ha patat bé més pel predomini de les grans cinematografies nacionals i els seus principals moviments (neorealisme italià, *nouvelle vague*, etc.); Són molts els estudiosos de la sétima art que es refereixen a aquest contemporani «síndrome de la multiplicidad quebradiza, del caleidoscopio posmoderno» - in D. FONT, «Prólogo – Hojas de Ruta», a AAVV (Ed. Doménech FONT y Carlos LOSILLA), *Derivas del cine europeo contemporáneo*, Ed. Filmoteca – Textos (Institut Valencià de Cinematografia Ricardo Muñoz Suay), Valencia, 2007 (1ª Ed.), p. 10.

4 - Gianni VATTIMO, *Il Socialismo Ossia L'Europa*, Ed. Trauben, Torino, 2004.

5 - Explicita el turinès: «una posizione progressista, ossia socialista, [...] può dunque essere solo federalista; perseguire cioè la costituzione di una unità regionale europea proprio al fine di preservare un mondo multipolare» - A IDEM, *Ibidem*, p. 72.

6 - en el mandat de 1999 al 2004.

7 - Tots aquests noms, en graus diferents, constitueixen blancs de la ira vattimiana contra l'actual estat de coses, polític i social.

8 - Podem inferir-ho de la forma com es refereix a l'enduriment de les seves posicions polítiques: «Davanti all'irrigidimento del regime neocapitalista, sia in Italia sia nel mondo dominato da Bush» - (A VATTIMO, *Il Socialismo Ossia L'Europa*, Ed. Cit., p. 34.); i segueix: «È la risposta che penso risulti più ragionevole alle condizioni determinate in cui siamo oggi» (- IDEM, *Ibidem*, p. 48).

9 - «siamo a una svolta epocale, che con l'11 settembre, e soprattutto con la decisione dell'aggressione all'Iraq, l'orizzonte della politica mondiale cambia» - A IDEM, *Ibidem*, pp. 224-225.

10 - «una attenzione fenomenologica per i margini. Sviluppando una certa lettura di Heidegger e Nietzsche ho pensato [...] che indebolimento dovesse significare anche un filo emancipativo [...]» - A IDEM, *Ibidem*, p. 47.

11 - Que havia pontificat en la Modernitat, entesa com una autorrepresentació de la superioritat europea sobre el globus.

12 - Cf. per exemple G. VATTIMO, «Posmodernidad: ¿Una Sociedad Transparente?», a G. VATTIMO y OTROS, *En Torno a la Posmodernidad*, Ed. Anthropos, Barcelona: 2ª reimpression de la 1ª Ed. en la colección Biblioteca A – Conciencia, 2003 [1ª Ed., 1990], pp. 10-13.

13 - Continuant a funcionar de forma aïllada, els països europeus van lentament però irreversiblement perdent pes i notorietat al nivell internacional. Però coordinant els seus esforços, Europa pot continuar sent un referent. És cas per dir que la *Unió* fa la força. Subratlla Vattimo al propòsit que «solo l'Unione Europea – potenziata nelle sue capacità di decisioni comuni, allargata agli altri paesi del vecchio continente, capace di collocarsi autorevolmente accanto a Usa e Cina nel nuovo ordine mondiale – può costituire un progetto politico significativo» - A VATTIMO, *Il Socialismo Ossia L'Europa*, Ed. Cit., p. 186.

14 - Com Rupert Murdoch, Leo Kirch o el mateix Silvio Berlusconi...

15 - Z. BAUMAN, *Europe: An Unfinished Adventure*, Ed. Polity Press, Cambridge, 2004. Es noti la preeminència de la paraula *Europa* a les dues portades, tal qual la proximitat de dates: Vattimo ha llançat el seu llibre al setembre mentre que Bauman va editar el seu menys de quatre mesos després, el desembre del mateix any.

16 - Igual com molts altres autors, com Tzvetan Todorov o Jürgen Habermas, etc.

17 - «se si deve lottare contro il terrorismo il solo modo efficace è quello della pace e della giustizia tra i popoli.» - A VATTIMO, *Il Socialismo ossia L'Europa*, Ed. Cit. p. 234.

18 Cf. IDEM, *Ibidem*, p. 180.

19 - És sota aquesta òptica que Vattimo, igual com Bauman i Todorov, recolzen la necessitat de redefinir l'ONU, un cop que el seu model del postguerra ja no té validesa ni aplicació. Cf. VATTIMO, *Il Socialismo ossia L'Europa*, Ed. Cit., pp. 126-127; TODOROV, *Op. Cit.*, Ed. Cit., pp. 85-96; BAUMAN, *Op. Cit.*, Ed. Cit., p. 130 i p.139.

20 - El terme és del búlgar Tzvetan Todorov, encara que li al·ludeixin altres autors. Cf. TODOROV, *Op. Cit.*, Ed. Cit. capítol «Una potencia tranquila», pp. 95-108.

21 - Todorov ha estat també pioner en formular una axiologia d'aquest tipus, idiosincràsicament europea, però no tancada, sinó oberta a tots els individus i comunitats que vulguin abraçar-la: «el origen es local, pero su capacidad de convocatoria es universal» - A IDEM, *Ibidem*, p. 115.

22 - El mateix és a dir - d'Europa: «Europe as a community of values [...] names tolerance, humanity and fraternity as the foremost values which Europe 'spread throughout the world', becoming thereby 'the mother of revolutions in the modern world'» - A BAUMAN, *Op. Cit.*, Ed. Cit., p. 35.

23 - «gli sforzi di costruzione di sistemi politici federali, come l'Unione Europea, non hanno di mira l'utopia dell'ordine mondiale unico, ma la costruzione di equilibri che possono sperare di sussistere solo tra entità di potenza non troppo diseguale e capaci di mantenere, senza inimicizia, le proprie differenze» - A G. VATTIMO, *Il Socialismo ossia L'Europa*, Ed. Cit., p. 119.

24 - N'hi ha prou amb veure que en els últims mesos, ha estat el tema conductor en diversos esdeveniments realitzats a Barcelona, en institucions com Caixaforum o el CCCB - on, per cert, han participat alguns dels noms que citem en aquest article, incloent a Vattimo i Bauman.

25 - «a Europe critical of its own narrowmindedness and self-referentiality, a Europe struggling to reach out of its territorial confinement, with an urge to transcend its own and by the same token the rest of the world's condition; a Europe with a planetary mission to perform.» - A Z. BAUMAN, *Op. Cit.*, Ed. Cit., p. 34.

26 - Recordem la posició de Robert Kagan, assumit ideòleg *neocon* i la seva defensa de la supremacia nord-americana en un món regit per lleis hobbesianes, on el més fort se surt amb la seva. Cf. R. KAGAN, «Power and Weakness», in *Policy Review*, núm. 113, June-July 2002, Hoover Institution, Stanford (EUA). Versió online: <http://www.hoover.org/publications/policyreview/3460246.html>. Va ser objecte de crítica per diversos autors europeus.

27 Denúncia Vattimo: «le aspettative, i bisogni, i valori condivisi da grandi massi si scontrino con la realtà di istituzioni che sono sempre più incapaci di rappresentarli e di rispondervi» (A VATTIMO, *Il Socialismo ossia L'Europa*, Ed. Cit., p. 126); afegint: «le sue mancanze dovute alla scarsa volontà dei governi» (A IDEM, *Ibidem*, p. 188).

28 - «L'Europa ha da scegliere se diventare sempre più una semplice appendice politica ed economica degli Stati Uniti oppure definirsi come una entità politica autonoma» - A IDEM, *Ibidem*, p. 75.

29 - Ironitza el madrileny Carlos Taibo sobre això: «Sì la Unión Europea pidiese la entrada en la propia Unión Europea, su candidatura se toparía, en materia de reglas del juego democrático, con graves problemas. Bastará con recordar al respecto que, como quiera que el Parlamento de la UE, único órgano de elección popular, dispone de capacidades muy recortadas, la mayoría de las decisiones comunitarias importantes siguen recayendo sobre los gobiernos de los Estados miembros, de tal manera que quedan fuera de un control democrático que, hablando en propiedad, merezca tal nombre» - A C. TAIBO, *Crítica de la Unión Europea* (Ed. Catarata, Madrid, 2006), p. 14. El capítol es designa «¿Déficit democrático? ¿Sólo eso?».

30 «il problema della democrazia [...] è quello di non perdere il contatto con la realtà quotidiana della società» (A VATTIMO, *Il Socialismo ossia L'Europa*, Ed. Cit., p. 15.) Per això s'exigeix a l'UE que sigui «capace di dare voce ai popoli dell'Unione e a loro aspettative» - (A IDEM, *Ibidem*, p. 35).

31 - Cf. IDEM, *Ibidem*, pp. 55-56.

32 - A Antonio NEGRI, *L'Europa e l'impero: riflessioni su un processo costituente*, Roma: Manifestolibri, 2003, p. 111.